

Tema 18. El règim obert: objectius, concepte i finalitat. Modalitats. Classes d'establiments i criteris de destinació. Les unitats dependents: concepte i característiques diferencials. Les sortides de cap de setmana. La llibertat condicional: modalitats, procediment de proposta, elevació i seguiment

Esquema

- I. El règim obert
 - 1. Objectius del règim obert
 - 2. Concepte de règim obert
- II. Modalitats de règim obert
- III. Classes d'establiments en règim obert
- IV. Criteris de destinació en règim obert
- V. Les unitats dependents
 - 1. Concepte
 - 2. Característiques diferencials
- VI. Les sortides de cap de setmana
- VII. La llibertat condicional
 - 1. Introducció: concepte
 - 2. Modalitats
 - 2.1. Llibertat condicional a les tres quartes parts de la condemna
 - 2.2. Llibertat condicional a les dues terceres parts de la condemna
 - 2.3. Llibertat condicional a la meitat de la condemna
 - 2.4. Llibertat condicional de primaris
 - 2.5. Llibertat condicional de septuagenaris i malalts greus
 - 2.5.1. Supòsit d'edat
 - 2.5.2. Supòsit malaltia inguarible
 - 2.6. Propostes d'aplicació de l' article 90.2 CP posterior a la reforma del 2015
 - 2.7. Propostes de llibertat condicional al país de residència d'interns estrangers (art. 197 RP)
 - 3. Procediment de proposta, elevació i seguiment
 - 3.1. Proposta i documentació
 - 3.2. Elevació i aprovació de la llibertat condicional
 - 3.3. Seguiment de la llibertat condicional. La revocació. Remissió de la pena

I. El règim obert

1. Objectius del règim obert

L'activitat penitenciària en règim obert té com a objectiu potenciar les capacitats d'inserció social positiva que presenten els penats classificats en tercer grau de tractament, i fa les tasques de suport i d'assessorament i proporciona la cooperació necessària per afavorir la incorporació progressiva al medi social (art. 83.1 del Reglament penitenciari; en endavant, RP).

Per tant, els objectius de la intervenció en medi obert són els següents:

- Facilitar i donar eines als interns per tal que puguin desenvolupar el seu procés d'integració al medi social extern
- Potenciar el nivell d'autonomia i capacitat d'autogestió dels interns
- Facilitar l'accés dels interns a la xarxa de recursos socials normalitzats
- Consolidar i augmentar, en el seu medi natural, l'evolució positiva dels interns i els aprenentatges adquirits en el medi institucional

2. *Concepte de règim obert*

Segons la legislació vigent, el règim obert s'aplica als penats classificats en tercer grau de tractament que poden continuar el seu tractament en règim de semilibertat (art. 74.2 RP); es basa en l'autodisciplina dels interns (art 72.2 de la Llei orgànica general penitenciària; en endavant, LOGP).

Les millores i l'evolució positiva que presentin els interns en el medi penitenciari ordinari s'han de traslladar al seu marc de referència extern, amb la finalitat de permetre'n la generalització i consolidació i de garantir, a més, la seva reinserció social.

L'exercici de les funcions del medi obert es regeix pels principis següents (art. 83 RP):

- a) Atenuació de les mesures de control, sens perjudici de l'establiment de programes de seguiment i avaluació de les activitats dutes a terme pels interns dins i fora de l'establiment
- b) Autoresponsabilitat, mitjançant l'estímul de la participació dels interns en l'organització de les activitats (art. 56 RP)
- c) Normalització social i integració, de manera que es proporioni als interns, sempre que sigui possible, atenció per mitjà dels serveis generals de la comunitat per facilitar la seva participació plena i responsable en la vida familiar, social i laboral. Prevenció per mirar d'evitar la desestructuració familiar i social.
- d) Coordinació amb tots els organismes i les institucions públiques o privades que actuïn en l'atenció i reinserció dels interns per promoure criteris comuns d'actuació a fi d'aconseguir la seva integració a la societat.

El règim obert es fonamenta en un model mixt de treball, és a dir, de coordinació dels equips propis (psicòlegs, juristes, educadors, treballadors socials, tècnics d'inserció laboral) amb els recursos comunitaris.

Els instruments tècnics bàsics utilitzats en medi obert són:

- a) Programa motivacional SAM (sistema d'avaluació motivacional) de medi obert (Instrucció 1/2007 de la Direcció General de Recursos i Règim Penitenciari, modificada segons document de data febrer 2012)
- b) PIT (programa individualitzat de tractament)

El programa SAM (recollit en la Instrucció 1/2007, modificada segons document de febrer del 2012, sobre el procediment d'avaluació continuada dels interns que depenen de les unitats de medi obert) permet avaluar de manera continuada l'evolució dels interns en el seu tractament, amb l'objectiu d'assignar-los unes contingències concretes, segons la seva evolució. La finalitat d'aquest programa és dotar els diferents equips de tractament d'una eina comuna d'avaluació, així com reforçar la participació dels interns en el seu programa de treball.

El procediment que se segueix en l'aplicació del programa SAM és el següent: després de l'avaluació inicial del cas, la junta de tractament aprova un PIT, el qual s'ha d'haver elaborat amb la participació activa de l'intern mateix. En aquest programa es determina quina és l'àrea d'intervenció que es considera principal, quines es consideren complementàries, i quines no són motiu de cap intervenció, en funció de si incideixen directament o indirectament, o si no tenen cap rellevància, respectivament, en la consolidació de l'evolució positiva en règim obert i/o en la prevenció de riscos de recaiguda/reincidència.

Ahora, per a cada àrea en la qual s'hagi d'intervenir, es fixen els objectius que cal assolir, les activitats que es consideren necessàries per assolir-los i els indicadors d'avaluació que cal tenir en compte.

En el context dels PIT la intervenció s'estructura al voltant de nou àrees:

- 1) *Àrea personal*: les variables que es destaquen en aquesta àrea són les relacionades amb la cura i atenció de la pròpia salut. Té una rellevància especial quan l'intern presenti una problemàtica medicosanitària tan significativa que de manera temporal o permanent (sempre amb l'acreditació deguda) no pugui efectuar cap activitat laboral i/o formativa.
- 2) *Àrea de violència*: aquesta àrea cobreix les variables relacionades amb el seguiment dels programes de tractament específics (SAC, Sexual Agresion Control, DEVI, Delictes violents, i VIGE, Violència de Gènere) realitzats en règim ordinari i que poden incidir en el procés de reinserció en medi obert. Especialment en el cas que la violència sigui un fet rellevant en la carrera delictiva de l'intern i tenint en compte la valoració del Riscanvi i/o de les escales específiques HCR-20, SVR-20 o SARA.
- 3) *Àrea addiccions*: aquesta àrea cobreix les variables relacionades amb el consum de drogues, així com altres conductes addictives (per exemple, la ludopatia), que poden afectar, en sentit negatiu, l'execució del conjunt del programa de treball.

Amb relació a l'alcohol es valora com a resultat positiu amb vista a l'aplicació de contingències un valor superior a 0,25 mg/l, exceptuant-ne els casos en què, per raons de tractament, i quan aquesta àrea es consideri prioritària en la intervenció, s'apliqui un programa de protocol 0,0.

- 4) *Àrea vial*: aquesta àrea cobreix les variables relacionades amb el seguiment dels programes de seguretat i educació vial, realitzats tant en règim ordinari com en règim obert, que poden incidir en la integració de pautes de conducció adaptades a la normativa. Especialment, en cas que aquesta tipologia delictiva sigui la problemàtica principal que l'ha portat a presó o quan la influència de la problemàtica alcohòlica en la comissió dels delictes de tipus vial sigui la problemàtica principal.
- 5) *Àrea laboral*: aquesta àrea contempla totes les variables implicades en el procés d'inserció i manteniment d'una activitat laboral; sempre té un pes important en el conjunt de la intervenció en medi obert, ja que és un factor que si evoluciona positivament contribueix decisivament en la normalització de la situació de l'intern (especialment, comporta uns ingressos econòmics, millora l'autoestima redueix el nombre d'hores sense ocupació específica, facilita la socialització en àmbits no presonitzats).
- 6) *Àrea formativa*: contempla totes les variables relacionades amb la recerca i el seguiment d'activitats formatives necessàries per completar objectius del programa de treball de l'intern. Aquesta àrea té un caràcter prioritari quan el seguiment de la formació representi un pas previ necessari per a la inserció laboral, immediata o futura de l'intern.
- 7) *Àrea sociofamiliar*: es tenen en compte les variables que incideixen en la consolidació o el manteniment de pautes sociofamiliars normalitzades i les que facilitar l'encaix en el nucli familiar. Aquesta àrea es considera prioritària en el supòsit d'interns que tinguin per ocupació principal l'atenció a membres de la família necessitats o l'assumpció del rol familiar, sempre que, igual que en el cas de l'àrea laboral, no hi hagi unes necessitats especials en altres àrees, principalment la personal.
- 8) *Àrea de reparació*: en aquesta àrea es contemplen totes les variables relacionades amb la responsabilitat civil a la qual ha estat condemnat pel tribunal que hagi emès la sentència. L'article 72.5 LOGP estableix que el penat ha de satisfer la responsabilitat civil que es derivi del delicte, considerant a aquests efectes la conducta efectivament observada en ordre a restituir el que hagi sostret, reparar el dany i indemnitzant els perjudicis materials i morals [...]. Per tal de valorar les possibilitats de l'intern per fer front a la responsabilitat civil derivada del delicte s'ha de tenir en compte la situació global de l'intern, recursos de què disposa, ingressos, etc.
- 9) *Àrea institucional*: es contemplen les variables relacionades amb una bona adaptació a la normativa interna de la unitat, el compliment de les tasques relacionades amb el manteniment d'una convivència ordenada en aquestes mateixes unitats i l'establiment de relacions de claredat i confiança amb els professionals.

Aquestes àrees s'han d'avaluar en relació amb tres paràmetres:

- 1) Nivell d'assistència a les activitats programades. Es pot fer mensualment, és a dir, els dies o equivalent realitzat respecte del total. En l'àrea laboral es podria equiparar als seguiments laborals realitzats.
- 2) L'actitud i/o el grau d'implicació amb què es fan les activitats programades.
- 3) El rendiment o la correspondència entre els resultats esperats i els obtinguts; lògicament el nivell de rendiment és diferent en funció del moment en què es trobi cada intern amb relació al seu programa individualitzat de tractament.

Tots tres paràmetres es mesuren amb una escala que recull els valors 0 (molt negatiu), 1 (valoració negativa), 2 (valoració positiva) i 3 (valoració molt positiva).

II. Modalitats del règim obert

- Règim obert restringit (art. 82 RP)
- Règim obert comú (art. 83 RP)

a) *Règim obert restringit (art. 82 RP)*. Aquesta modalitat de vida té com a objectiu ajudar els interns a iniciar la recerca d'un mitjà de subsistència per al futur o, si això no és possible, a trobar alguna associació o institució pública o privada que els doni suport o els aculli en el moment que surten en llibertat. També s'aplica aquest règim de vida a interns amb una trajectòria delictiva peculiar, una personalitat anòmala o unes condicions personals diverses (per exemple, la impossibilitat de treballar a l'exterior), o sempre que el seu tractament penitenciari ho aconselli. Aquest règim obert restringit es caracteritza per la limitació de sortides a l'exterior, i per la possibilitat d'establir condicions, controls i mitjans de tutela específics.

Els programes de treball en medi obert tenen, per definició, caràcter dinàmic, atès que es corresponen amb processos de canvi personal, no sempre previsibles, ni estàtics. En aquests processos es poden donar situacions de crisi, associades a desencadenants diversos (per exemple, recaiguda en el consum de substàncies tòxiques, fracassos a nivell laboral, trencaments afectius, dificultats en l'adaptació a l'exterior després d'un llarg període de compliment en règim ordinari...) que, en cas de no abordar-se correctament, poden comprometre tota l'evolució global en medi obert.

Una resposta eficaç a aquest tipus de situacions requereix un enfocament global, o l'aplicació d'estratègies preventives i d'intervenció. Quan les diverses mesures intermèdies posada en pràctica no provoquen el canvi esperat i es manté la situació de risc, és indicat aplicar aquest règim de vida obert restringit. Amb aquesta mesura es pretén, per una banda, facilitar eines de contenció que permetin una reconducció de la situació i, per una altra, evitar la pèrdua de la classificació en tercer grau i, per

tant, la involució en el tractament penitenciari. Aquest canvi de règim de vida comporta el canvi d'una unitat de medi obert a una unitat de règim ordinari i, en força casos, també un canvi de centre penitenciari, amb la consegüent pèrdua dels referents de l'equip de tractament i de treball social que estava intervenint en el cas.

- b) *Règim obert comú (art. 83 RP)*. Aquesta modalitat de vida té com a objectiu potenciar les capacitats d'inserció social positiva que presenten els interns, amb les tasques de suport i d'assessorament i la cooperació necessàries per afavorir la seva incorporació progressiva al medi social. Amb aquest fi, s'estableixen programes individualitzats de tractament per a cada intern, segons les seves característiques, la seva evolució personal, el nivell de control que s'ha de mantenir durant les sortides a l'exterior i les mesures d'ajuda que necessitin per atendre les seves mancances.

L'aplicació d'aquest règim de vida implica que els interns han de pernoctar al centre i romandre-hi un mínim de vuit hores diàries. L'article 86.4 RP comporta que un intern classificat en tercer grau de tractament, d'acord amb l'article 83 RP, no roman al centre el temps mínim de vuit hores diàries, sinó només durant el temps fixat pel seu programa per dur a terme activitats de tractament, entrevistes i controls presencials. L'equip de la secció o centre obert és el responsable de la proposta, l'execució, el seguiment i la revisió periòdica de l'aplicació de la mesura esmentada. Aquest control es pot fer mitjançant mesures telemàtiques o sense, en funció de les característiques individuals dels interns, de la seva evolució i del programa establert. Els supòsits d'aplicació són: dones amb fills acabats de néixer; expectatives de futur favorables; necessitat laboral; necessitat familiar; necessitat mèdica; o casos excepcionals. Els interns que es troben en aquest règim de vida continuen constant a tots els efectes (supervisió, seguiment, revisió en junta de tractament...) com a interns del centre o secció oberta a què estiguin destinats.

Tot i que l'RP les considera formes especials d'execució, dintre de l'article 83 RP podem distingir les variants següents:

1. *Unitats dependents (art. 165 RP)* (vegeu el punt V).
2. *Centre de deshabitució o centre educatiu especial (art. 182 RP)*: es preveu la possibilitat que els penats classificats en tercer grau siguin interns en institucions extrapenitenciàries, de caràcter educatiu o terapèutic, per rebre un tractament específic per a la deshabitució de drogodependències. S'entén per centre de deshabitució de drogodependències, ja sigui rural (comunitat terapèutica, granja) o urbà (pis d'inserció), aquell que ofereix a més del tractament, un règim de vida residencial.

En qualsevol de les dues modalitats de vida del règim obert (art. 82 i 83 RP) es pot aplicar, segons recull l'article 104 RP, a interns penats que estiguin molt greument malalts, amb patiments incurables, segons informe mèdic, amb independència de les variables que intervenen en el seu procés de classificació, la classificació en tercer grau per raons humanitàries i de dignitat personal, atenent a la dificultat per delinquir i a la seva escassa

perillositat. Aquesta classificació permet iniciar i elevar l'expedient de llibertat condicional (art. 196 RP), sense que es doni el requisit del compliment de les dues terceres o tres quartes parts de la condemna.

III Classes d'establiments en règim obert

Segons l'article 80 RP, els establiments de règim obert poden ser:

1. *Centres oberts o d'inserció social*: són establiments penitenciaris dedicats a interns classificats en tercer grau de tractament (art. 80.2 RP). Es regulen més específicament en els articles 163 i 164 RP (capítol I del títol VII), com una forma especial d'execució. Els centres d'inserció social estan destinats també al seguiment de les penes no privatives de llibertat i al seguiment dels alliberats condicionals que hi tinguin adscrits. Els centres oberts es defineixen per tipologia i ubicació en nucli urbà, de manera que afavoreixen el procés de reinserció i faciliten l'accés dels interns als transports públics, a les línies de comunicació i a la xarxa de recursos públics, com qualsevol altre ciutadà. La finalitat d'aquests centres és potenciar les capacitats d'inserció social positiva dels interns, mitjançant el desenvolupament d'activitats i programes de tractament destinats a afavorir la seva reinserció social.

D'acord amb l'article 164 RP, el funcionament d'aquests centres està basat en el principi de confiança de l'intern en l'acceptació voluntària dels programes de tractament. Són principis rectors de la seva activitat:

a) Integració, ja que es facilita la participació plena dels interns en la vida familiar, social i laboral i se'ls proporciona l'atenció que necessitin a través dels serveis generals buscant la seva inserció en l'entorn familiar i social adequat.

b) Coordinació amb els organismes i institucions públiques i privades que actuïn en l'atenció i reinserció dels interns, prestant especial atenció a l'ús dels recursos socials externs, particularment en matèria de sanitat, educació, acció formativa i treball.

Els òrgans i l'equip de professionals que han de complir aquesta tasca s'han de desenvolupar reglamentàriament. En compliment d'això, el Ministeri de Justícia i Interior, i en el cas de Catalunya, la Conselleria de Justícia i la seva Direcció General de Serveis Penitenciaris són els òrgans competents per dictar les normes de desenvolupament per aplicar aquests principis, respecte dels quals el reglament penitenciarí té caràcter supletori o subsidiari.

2. *Seccions obertes*: són una part d'un establiment polivalent, del qual depenen administrativament, destinada a interns classificats en tercer grau (art. 80.3 RP).
3. *Unitats dependents*: vegeu el punt V.

En tots aquests centres, el règim ha de ser el mínim necessari per aconseguir una convivència normal sobre la base d'absència de controls rígids (art. 81.1 RP), i els criteris per destinar-hi els interns es basen en el programa individualitzat de tractament i tenen en

compte les possibilitats de vinculació familiar i la seva possible repercussió en l'intern (art. 81.2 RP).

Després de l'ingrés en un centre d'aquest tipus, l'intern ha de ser entrevistat per un professional del centre, el qual l'ha d'informar de la normativa del centre, i també per un membre de l'equip tècnic, l'informe del qual ha de servir de base per al seu programa individualitzat de tractament (art. 85 RP).

Els interns han de romandre en aquests centres un mínim de vuit hores diàries, i pernoctar-hi, tret que se sotmetin a controls telemàtics o d'altres tipus exteriors al centre. En aquest cas, el temps d'estada es limita al previst en el seu programa de tractament (art. 86.4 RP).

Les sortides del centre poden ser per al desenvolupament d'activitats laborals, formatives, familiars, de tractament o d'altres tipus (art. 86.1 RP), seguint un pla previst per la junta de tractament, que tingui en compte, en qualsevol cas, prou temps per dur a terme els desplaçaments (art. 86.2 i 86.3 RP).

IV. Criteris de destinació en règim obert

L'article 31.1 RP preveu, d'acord amb l'article 79 LOGP, que el centre directiu té competència exclusiva per decidir, amb caràcter ordinari o extraordinari, la destinació dels interns en els diferents establiments penitenciaris. En els mateixos termes, s'expressa l'article 6.1 del Reglament d'organització i funcionament dels serveis d'execució penal a Catalunya.

A part dels criteris de gènere i edat previstos reglamentàriament, el destí té en compte les variables següents:

- *Domicili*: és la variable de referència en medi obert, ja que delimita l'entorn socioambiental on s'integra l'intern i on s'ubiquen els recursos comunitaris als quals es vincularà, si escau. Per tant, sempre que sigui possible, cal destinar els interns a la unitat de medi obert més propera al seu domicili. En el cas d'interns sense referents externs, i, per tant, sense domicili fix, la unitat de destí ha de ser la que ofereixi les millors condicions per a la integració social, especialment des del punt de vista laboral.
- *Necessitat d'intervenció especialitzada*: la intervenció en medi obert dóna continuïtat a la iniciada en règim ordinari, des d'una perspectiva de projecció exterior i de generalització dels aprenentatges. Aquest principi general s'ha d'aplicar de manera preferent en els casos d'interns que durant l'etapa de compliment en règim ordinari han seguit programes especialitzats, atesa la seva tipologia delictiva (SAC, DEVI, VIGE), o atesa l'existència de necessitats d'intervenció importants en l'àmbit de la salut mental i/o de les conductes d'addicció.

V. Les unitats dependents

1. Concepte

Les unitats dependents es troben regulades en la Llei orgànica 1/1979, de 26 de setembre, general penitenciària, i al Reial decret 190/1996, de 9 de febrer, pel qual s'aprova el reglament penitenciari.

Segons l'article 165 RP, les unitats dependents són unitats arquitectònicament ubicades fora del recinte dels centres penitenciaris, preferentment en habitatges ordinaris de l'entorn comunitari, sense cap signe de distinció externa relatiu a la seva dedicació.

Els serveis i les prestacions de caràcter formatiu, laboral i de tractament que hi reben els interns són gestionats de manera directa i preferent per associacions o organismes no penitenciaris. No obstant això, l'Administració penitenciària també hi pot participar amb personal que en depengui, sens perjudici de les funcions de control i coordinació que li competeixen.

L'objectiu de la unitat dependent és desenvolupar un itinerari integral de reinserció dels residents mitjançant accions de seguiment laboral i, en cas de pèrdua de feina, d'acompanyament a la inserció laboral dels residents i facilitar-los un procés progressiu d'integració a la comunitat.

L'article 166 RP estableix que totes les unitats dependents han de disposar d'unes normes de funcionament intern, que han de recollir les obligacions i els drets específics dels residents, l'horari general, com també que les normes han de ser fixades pels responsables de la unitat i han d'obtenir l'aprovació del consell de direcció del centre penitenciari del qual depenen administrativament, amb l'informe previ de la junta de tractament.

«Hi ha d'haver igualment unes normes d'organització i seguiment, que han de recollir, entre altres aspectes, els objectius específics de la unitat, els perfils preferents dels interns que hi ha destinats, la composició dels òrgans mixtos integrats per l'Administració penitenciària i la institució corresponent per al seguiment del funcionament de la unitat, el règim ordinari de reunions, les pautes concretes d'actuació [...]»

L'article 167RP especifica que la selecció dels interns que han de ser destinats a una unitat dependent, l'ha de dur a terme la junta de tractament, tenint en compte els criteris generals per a la classificació en tercer grau i els perfils preferents que hi ha en cada una d'aquestes unitats.

La destinació d'un intern a una unitat dependent requereix la seva acceptació prèvia i expressa de la normativa pròpia de la unitat, d'acord amb els principis de mútua confiança i autoresponsabilitat que informen el règim obert.

El director del centre penitenciari ha de donar compte al jutge de vigilància penitenciària de la destinació de cada intern a la unitat dependent, i també dels possibles canvis de destinació que es produeixin

Les modalitat per tal de poder accedir a una unitat dependent són les següents:

1. Classificació inicial en tercer grau de tractament penitenciari
2. Progressió a tercer grau de tractament penitenciari
3. Canvi des de qualsevol modalitat de classificació en règim obert (tant des de l'art 82 com des de l'art. 83 RP)

Per tal de poder derivar un intern a una unitat dependent ha de complir uns criteris determinats: estabilització de la conducta positiva, superació de conducta addictiva, tenir treball o possibilitats laborals en l'entorn de la ubicació de la unitat, etc.

Prèviament a la derivació, el centre s'ha de posar en contacte amb el responsable de la unitat amb la finalitat de concertar una entrevista amb l'intern. Si es tracta d'un intern sense classificar, llavors és el responsable de la unitat qui s'ha de desplaçar al centre de compliment. Si es tracta d'un intern classificat en segon grau que ha de ser progressat, l'entrevista es fa a la unitat dependent mitjançant sortida programada. I si ja es troba en tercer grau, fa la visita en el seu horari d'autonomia personal.

2. Característiques diferencials

Las principals característiques diferencials d'aquestes unitats (especificades, com ja s'ha dit, en l'art. 165RP) són:

- a) La seva ubicació és externa al recinte dels centres penitenciaris, preferentment en habitatges urbans de l'entorn comunitari
- b) La gestió de les unitats la desenvolupen, prioritàriament, associacions o organismes no penitenciaris, de manera que l'Administració penitenciària conserva les funcions de control i coordinació
- c) Las unitats sempre depenen administrativament d'un centre penitenciari
- d) Els penats destinats a les unitats dependents estan classificats en tercer grau de tractament
- e) Les unitats dependents ofereixen serveis i prestacions de caràcter formatiu, laboral i de tractament
- f) Tenen unes normes de funcionament intern
- g) Hi ha d'haver una acceptació prèvia i expressa de la normativa per part dels interns

VI. Les sortides de cap de setmana

La junta de tractament regula de forma individualitzada, en funció de la modalitat de vida establerta per a cada intern, de la seva evolució en el tractament i de les garanties de control necessàries, les sortides de cap de setmana dels interns.

Les sortides de cap de setmana poden durar com a màxim des de les 16.00 hores del divendres a les 8.00 hores del dilluns.

També poden gaudir dels dies festius de la localitat on es trobi ubicat el centre penitenciari, i si són consecutius a un cap de setmana suposen l'ampliació en 24 hores d'aquest. El centre directiu pot modificar els horaris aprovats per les juntes de tractament (art. 87 RP).

VII . La llibertat condicional

1. Introducció: concepte

La reforma del Codi penal (en endavant, CP), mitjançant la Llei orgànica 1/2015, de 30 de març, que va entrar en vigor l'1 de juliol de 2015, regula la llibertat condicional com una modalitat de suspensió de l'execució de la resta de la pena, i, al contrari que fins ara, el temps en llibertat condicional no compta com a temps de compliment de condemna. S'estableix un període de suspensió, que en termes generals és de dos a cinc anys, i no pot ser inferior al que resta de pena pendent de compliment. En cas de revocació de la suspensió i de la llibertat condicional, la conseqüència jurídica més rellevant és que el penat ha de tornar a ingressar a presó i reprèn el compliment de la pena sense que el temps passat en llibertat computi en el compliment.

La nova regulació manté els anteriors supòsits de concessió de la llibertat condicional i inclou un nou supòsit excepcional d'accés a la llibertat condicional que és aplicable als penats que es trobin complint la primera pena de presó i que no superi els tres anys.

Així mateix, s'introdueix la regulació del règim de revisió de la presó permanent revisable com un supòsit de suspensió de l'execució de la pena i aplicació de la llibertat condicional.

I com a novetat també, a petició del penat, el jutge pot resoldre d'ofici.

Per tant, es modifica el concepte de llibertat condicional segons la consideració d'últim grau de classificació penitenciària per convertir-se en un període de suspensió de l'execució de la pena, amb l'aplicació dels criteris generals de suspensions de l'execució de la pena regulats en els articles 80 i següents de la Llei orgànica 1/2015, 30 de març.

Així doncs, aquesta nova regulació suposa un canvi en la concepció que fins ara teníem de la llibertat condicional, ja que dóna una altra orientació a la intervenció que es realitza amb els interns en el moment de la proposta de la suspensió de l'execució de la pena, a través d'un enfocament més responsabilitzador que entén que els interns tenen dret a ser el seu propi agent de canvi.

Els models teòrics més rellevants en l'explicació del desistiment delictiu orienten la intervenció efectiva a través de principis bàsics com la necessària coresponsabilització dels penats en la intervenció com a subjecte actiu de canvi, el foment de l'autonomia personal i la participació activa en el seu programa individualitzat de tractament. Per tant, en el moment d'accés a la suspensió de l'execució de la condemna i concessió de la llibertat condicional, es fa necessari comptar amb la participació i implicació de l'intern, tenint en compte la seva predisposició i voluntat per assumir la pròpia direcció de les seves decisions, atès que el període de suspensió de l'execució de la condemna i concessió de la llibertat condicional es caracteritza per un grau més elevat de responsabilització i autonomia del que havia tingut durant el compliment de la pena de presó.

Cal considerar també, que la nova regulació agreuja les conseqüències d'un incompliment o d'una involució durant el període de llibertat condicional, atès que el temps passat en llibertat condicional no computa en el compliment de condemna, de manera que comptar amb el compromís autèntic dels interns i la seva capacitat d'autoresponsabilitat pot garantir l'èxit en aquest procés.

Per tal de resoldre sobre la suspensió de l'execució de la resta de la condemna i concessió de la llibertat condicional, el jutjat de vigilància penitenciària (en endavant, JVP) ha de valorar la personalitat del penat, els seus antecedents, les circumstàncies del delictes comès, la rellevància dels bens jurídics que es podrien veure afectats per una reiteració del delictes, la seva conducta durant el compliment de la condemna, les seves circumstàncies familiars i socials i els efectes que s'esperin de la suspensió de l'execució i del compliment de les mesures imposades.

No es pot concedir la suspensió si l'intern no ha satisfet la responsabilitat civil derivada del delictes en els supòsits i d'acord amb els criteris establerts pels apartats 5 i 6 de l'article 72 LOGP.

Aquesta modificació del Codi penal comporta la convivència de dues regulacions de la llibertat condicional: l'una amb règim de compliment, on la llibertat condicional és considerada com una forma d'execució de la pena de presó i té la consideració d'últim grau de classificació penitenciària, i on el temps en llibertat condicional computa en el compliment de condemna; i l'altra amb règim suspensiu, per als condemnats després de la reforma del Codi penal del 2015.

2. Modalitats

2.1. Llibertat condicional a les tres quartes parts de la condemna, en compliment de l'article 90 CP anterior a la reforma del 2015 (i en relació amb l'art. 192 RP) i de l'article 90.1 CP posterior a la reforma del 2015, quan l'intern:

- a) Es trobi classificat en tercer grau
- b) Hagi extingit les tres quartes parts de la condemna
- c) Hagi tingut bona conducta

2.2. Llibertat condicional a les dues terceres parts de la condemna, d'acord amb l'article 91.1 CP anterior a la reforma (i en relació amb l'art. 205 RP) i de l'article 90.2 CP posterior a la reforma, quan l'intern:

- a) Es trobi classificat en tercer grau*
- b) Hagi extingit les dues terceres parts de la condemna*
- c) Durant el compliment de la pena hagi desenvolupat activitats laborals, culturals o ocupacionals, bé de forma continuada (CP anterior a la reforma) o bé amb un aprofitament (CP posterior a la reforma) del qual s'hagi derivat una modificació rellevant i favorable de les circumstàncies personals relacionades amb la seva activitat delictiva prèvia*

2.3. Llibertat condicional a la meitat de la condemna: un cop extingida la meitat de la condemna, es pot avançar fins a un màxim de 90 dies per cada any de compliment efectiu de la condemna en relació amb les dues terceres parts, d'acord amb l'article 92.1 CP anterior a la reforma, i d'acord amb l'article 90.2 CP posterior a la reforma, quan:

- a) S'hagi observat bona conducta*
- b) L'intern hagi desenvolupat de forma continuada les activitats previstes en la lletra c) del punt anterior*
- c) S'acrediti la participació efectiva i favorable de l'intern en programes de reparació a les víctimes o programes de tractament o desintoxicació*

2.4. Llibertat condicional de primaris: a la meitat de la condemna, d'acord amb l'article 90.3 CP posterior a la reforma, quan l'intern:

- a) Es trobi complint la seva primera condemna de presó i aquesta no superi els tres anys de duració*
- b) Acrediti el compliment dels requisits previstos en el CP*
- c) Hagi desenvolupat les activitats previstes en la lletra b) de l'article 90.2 CP. En el cas de condemnes curtes, on per manca de temps l'intern no hagi desenvolupat activitats de forma continuada, cal tenir una visió àmplia d'aquest concepte i argumentar en la proposta les activitats que hagin suposat una modificació rellevant i favorable de les circumstàncies personals relacionades amb la seva activitat delictiva prèvia*

Aquest supòsit excepcional apareix com a novetat en el nou CP i no és aplicable als interns que hagin estat condemnats a un delictes contra la llibertat sexual.

Segons la reforma del Codi penal de 2015, en el cas de persones condemnades per delictes comesos en organitzacions criminals o per algun dels delictes regulats en el capítol VII del títol XXII del llibre II del Codi penal del 2015, la concessió de la llibertat condicional requereix que el penal mostri signes d'haver abandonat l'activitat terrorista i hagi col·laborat activament amb les autoritats, així com una petició expressa de perdó a les víctimes del seu delictes. En aquests casos no es pot aplicar ni l'avançament de la llibertat condicional ni la modalitat per a interns primaris (90.3 CP)

2.5. Llibertat condicional de septuagenaris i malalts greus

L'article 92 CP anterior a la reforma del 2015, i l'article 91 CP posterior, en relació amb l'article 196 RP, preveu l'aplicació de la llibertat condicional en dos supòsits diferents:

2.5.1. Supòsit d'edat (art. 196.1 RP)

S'aplica en els casos dels interns que hagin complert 70 anys o els compleixin durant l'extinció de la condemna i sempre que reuneixin els requisits legalment establerts, excepte el d'haver complert les tres quartes parts, les dues terceres parts o la meitat de la condemna, segons escaigui.

2.5.2. Supòsit de malaltia inguarible (art. 196.2 RP)

Quan els serveis mèdics considerin que hi concorren les condicions per concedir la llibertat condicional per aquesta causa, han de comunicar-ho a la junta de tractament, mitjançant l'elaboració de l'informe mèdic oportú que reflecteixi clarament la gravetat i la irreversibilitat de la malaltia.

En tot cas, ha de complir els requisits previstos per a la llibertat condicional ordinària, tret de la necessitat de compliment de les tres quartes parts, les dues terceres parts o la meitat de la condemna, segons escaigui.

Tanmateix, l'article 91.3 CP posterior a la reforma preveu que si hi ha perill per a la vida, tant per motiu de malaltia com d'edat avançada, i està prou acreditat pel personal sanitari, la junta de tractament pot demanar al jutge o al tribunal la suspensió de l'execució de la pena i la concessió de la llibertat condicional sense cap més tràmit que elevar un informe de pronòstic final.

2.6. Propostes d'aplicació de l'article 92 CP posterior a la reforma del 2015

L'actual redacció de l'article 92 CP estableix el règim de suspensió i concessió de la llibertat condicional per als interns que compleixen una pena de presó permanent revisable d'acord amb els requisits següents:

- Que el penal hagi complert 25 anys de la seva condemna, sens perjudici del que disposa l'article 78 bis per als casos que regula
- Que es trobi classificat en tercer grau
- Que hio hagi un pronòstic favorable de reinserció social

2.7. Propostes de llibertat condicional al país de residència d'interns estrangers (art. 197 RP)

L'article 197 RP preveu la possibilitat de concedir la llibertat condicional als penats estrangers no residents legalment a Espanya, o a espanyols legalment residents a l'estranger, per tal que la gaudeixin en el seu país d'origen (nacionalitat) o residència legal.

3. Procediment de la proposta, elevació i seguiment

La tramitació és comuna per a totes les modalitats de llibertat condicional. En qualsevol cas, cal tenir en compte les normes contingudes en els articles 194, 195 i 198 a 201 RP.

3.1. Proposta i documentació

Pel que fa a la incoació, correspon sempre a la junta de tractament, la qual ha d'incoar-lo amb l'antelació suficient respecte al compliment de les tres quartes parts, les dues terceres parts o la meitat de la condemna, segons escaigui, per tal d'evitar retards (art. 194 RP). A aquest acord s'hi afegeix l'expedient tramitat per l'oficina de gestió penitenciària, i que inclou la documentació que recull l'article 195 RP.

D'acord amb l'article 90.7 del CP modificat el 2015, s'ha d'iniciar l'expedient a petició de l'intern o del requeriment al JVP amb petició prèvia de l'intern i elevar l'expedient al jutjat, perquè resolgui el que sigui procedent, considerant que l'intern pot demanar-ho d'ofici.

Un cop recollida tota la informació, cal elevar-lo al jutge de vigilància per a la seva posterior aprovació.

3.2. Elevació i aprovació de la llibertat condicional

D'acord amb l'article 32.1.i ROFSEPC (Reglament d'organització i funcionament dels serveis d'execució penal a Catalunya), conclòs l'expedient, la junta de tractament pren l'acord d'elevació de l'expedient. L'expedient s'ha d'elevat al JVP, que és l'òrgan competent per a l'aprovació o denegació de la llibertat condicional (art. 76.2.b LOGP). En principi, i sempre que sigui possible, l'expedient ha de tramitar-se amb prou antelació per tal que tingui entrada en el jutjat abans del compliment de les tres quartes parts, les dues terceres parts o de la meitat de la condemna, segons escaigui; si no és possible, cal justificar-ne degudament el retard (art. 198.2 RP).

El JVP pot aprovar o denegar la llibertat condicional, mitjançant interlocutòria motivada recurrible en forma, reforma i apel·lació.

En cas d'aprovació de la suspensió, l'excarceració de l'intern només ha de tenir lloc si ja s'ha complert la data de les tres quartes parts, les dues terceres parts o la meitat de la condemna, segons escaigui. En cas contrari, no s'ha d'excarcerar l'intern fins a aquesta data (art. 199.3 RP).

En qualsevol cas, cal lliurar a l'intern un certificat acreditatiu de la suspensió de l'execució de la pena per concessió de la llibertat condicional, al qual ha d'adjuntar, de manera sistemàtica, el certificat d'estada a la presó corresponent.

Si durant la tramitació de l'expedient de llibertat condicional l'intern deixa de reunir els requisits per accedir a aquesta situació, s'ha de notificar immediatament al JVP perquè aquest ho tingui en compte en prendre la seva decisió (art. 199.4 RP).

3.3. Seguiment de la llibertat condicional. La revocació. Remissió de la pena

El ROFSEC, en l'article 104, regula la composició, funcions i coordinació dels equips multidisciplinaris encarregats del seguiment dels alliberats condicionals.

Aquests equips estan formats per treballadors socials, educadors socials, juristes, psicòlegs i aquells altres professionals que es consideri oportú.

En el curs del seguiment d'aquesta llibertat condicional cal informar el JVP que va concedir la llibertat condicional de qualsevol incident que tingui lloc i que tingui rellevància en l'evolució de l'intern. Quan hi ha una nova comissió delictiva, incompliment de les regles de conducta imposades o qualsevol altra conducta que pugui constatar una mala evolució en el programa de treball individual, cal informar el JVP i remetre-li totes les dades que puguin ser útils, per tal que el jutge decideixi entorn de la revocació de la llibertat condicional (art. 201.2 RP).

Segons l'article 86 CP posterior a la reforma del 2015, en funció de la gravetat de l'incompliment de les prohibicions, deures o condicions imposades, el jutge pot revocar la suspensió de l'execució de la pena, prorrogar el termini de suspensió o bé imposar al penat noves prohibicions, deures o condicions, o modificar les ja imposades. Cal recordar que la revocació dóna lloc a l'execució de la resta de la pena pendent de compliment i que el temps transcorregut en llibertat condicional no computa com a temps de compliment de la condemna.

Un cop revocada la llibertat condicional, el penat ha de reingressar al centre penitenciari més proper al seu domicili. Segons l'article 201.3 RP, en cas de revocació, quan l'alliberat condicional reingressi a la presó se li ha d'aplicar el règim ordinari fins que la junta de tractament el torni a classificar.

D'acord amb l'article 87 CP reformat el 2015, arribat el termini fixat pel JVP per a la suspensió, s'ha d'informar el JVP de l'evolució de l'intern per tal que resolgui sobre la remissió de la pena i, posteriorment, a criteri d'aquest òrgan, s'ha de tramitar la interlocutòria al jutge o tribunal que hagi emès la sentència per tal que ordeni, si escau, el llicenciament definitiu de la causa.

Punts clau

- El règim obert s'aplica a penats classificats en tercer grau que puguin continuar el seu tractament en un règim de semilibertat, i la seva finalitat és potenciar les capacitats d'inserció social positiva.
- La modalitat general de vida pot preveure modalitats específiques segons les característiques dels interns, la seva evolució personal, el control en les sortides a l'exterior i les mesures d'ajuda (art. 82, 83, 165, 182, 104, 86.4 RP).
- Les unitats dependents són unitats arquitectònicament ubicades fora del recinte dels centres penitenciaris on es desenvolupa un itinerari integral de reinserció dels residents mitjançant accions de seguiment laboral i, en cas de pèrdua de feina,

d'acompanyament a la inserció laboral, i es facilita un procés progressiu d'integració a la comunitat.

- Segons el nou Codi penal, mitjançant la Llei orgànica 1/2015, de 30 de març, la llibertat condicional és una modalitat de suspensió de l'execució de la resta de la pena, i al contrari que fins ara, *el temps en llibertat condicional no compta com a temps de compliment de condemna*.
- Els requisits per accedir a la llibertat condicional són: estar classificat en tercer grau de tractament, haver extingit les tres quartes parts o les dues terceres parts de la condemna, haver observat bona conducta i tenir un pronòstic individualitzat favorable de reinserció social.
- Hi ha altres modalitats de llibertat condicional que es caracteritzen bé per una reducció del temps de compliment efectiu exigít, o bé pels interns als quals va dirigida (septuagenaris, malalts incurables, estrangers).
- El seguiment de la llibertat condicional correspon a equips formats per treballadors socials, educadors socials, juristes, psicòlegs i aquells altres professionals que es consideri oportú integrar-hi, com els tècnics d'inserció laboral.

Bibliografia

Llei orgànica 1/1979, de 26 de setembre, general penitenciària.

Reial decret 190/1996, de 9 de febrer, pel qual s'aprova el Reglament penitenciari.

Llei orgànica 1/2015, de 30 de març, de modificació de la LO 10/1995. de 23 de novembre, del Codi penal.

Instrucció 1/2007 de la Direcció General de Recursos i Règim Penitenciari sobre el procediment d'avaluació continuada dels interns que depenen de les unitats de règim obert (document modificat el febrer del 2012).

Instrucció 3/2015 de la Direcció General de Serveis Penitenciaris.

TAMARIT SUMALLA, J. M.(2005). *et al. Curso de derecho penitenciario*. València: Tirant lo Blanch.

GIMÉNEZ SALINAS, E.; RIFÀ ROS, A. *Introducció al dret penitenciari. Teoria i pràctica*. Barcelona: Generalitat de Catalunya. (Justícia i Societat; 6).